



VERDAGUER I VAYREDA: LA INTEGRACIÓ DE LES DUES CULTURES

En memòria de Miquel de Garganta i Fàbrega (Olot, 1903-1988), historiador de la ciència, persona de cultura vastíssima, que estudià l'obra de Vayreda i aspectes botànics de la de Verdaguer

JOAN VALLÈS

Charles P. Snow (1965) va encunyar l'expressió «les dues cultures» per designar allò que massa sovint –i creiem que desencertadament– s'anomena «ciència» i «cultura», altrament i més ben dit, la cultura científica i la cultura humanística. Ja fa una quarantena d'anys, aquest autor en va denunciar el progressiu allunyament, i avui la separació és ja molt gran. En general se sol restringir el concepte de cultura a la part artísticoliterària, tot negligint o marginant els aspectes científicotècnics. Així, ens sembla absolutament lògic que una persona considerada culta conegui els principals escriptors, pintors, escultors, músics..., però trobem igualment lògic que ignori completament les figures de la química, la botànica, l'enginyeria, la medicina i les altres ciències. Es té per normal que els científics llegeixin novel·les i visitin museus d'art, però no pas que els literats, artistes o les persones d'altres professions llegeixin textos

científics o facin cap a museus de ciència o tècnica. L'enciclopedisme –la consideració holística de la cultura– ha mort fa temps i no es veuen pas grans esforços per ressuscitar-lo. És cert que ara és molt més difícil que, posem per cas, a l'època de Leonardo da Vinci d'estar al cas de tots els avenços en els àmbits culturals; se sap molt més que abans i no podem tenir-ho tot al cap. Nogensmenys, sí que hi hauria d'haver, des de l'educació bàsica, una voluntat que les persones cultes no ho fossin només d'un peu. Els nostres nens, joves i grans coneixen els noms –de vegades prou complicats– d'un seguit d'esportistes, així com les seves suposades heroïcitats. Per què no podem procurar també que sàpiguen alguna cosa de la vida i l'obra dels científics? Hauríem d'arribar a un punt en què una persona mínimament il·lustrada s'averonyís de no distingir una sureda d'una fageda tant com ho faria de no distingir una església romànica d'una de gòtica.

ELS CORRESPONSALS

Aquesta introducció ve a tomb perquè volem presentar aquí un exemple de l'interès d'un home de lletres per la ciència. En concret, per les ciències naturals, i en particular l'ornitologia. Ho fem a través de quatre cartes. Tant el seu receptor com el seu autor són figures rellevants de la nostra cultura. El primer és un naturalista –sobretot botànic– i el segon, un escriptor –sobretot poeta–. Justament per això –i pel que acabem de dir al paràgraf precedent– una breu presentació d'aquest –de fet, només el nom– bastaria perquè el lector l'identifiqués, mentre que d'aquell n'hauríem de dir alguna cosa més per fer-lo conèixer. L'autor de les cartes és Jacint Verdaguer (Folgueroles, 1845-Vallvidrera, 1902), popularment conegut per mossèn Cinto. Va ser ordenat capellà el 1870 i fou un dels poetes més importants de la seva època dins de la literatura catalana.



El matrimoni Vayreda-Olivas i la seva casa pairal de Segueró

Entre moltes altres obres, podríem destacar-ne els poemes èpics *L'Atlàntida* i *Canigó*. No caldria dir res més de mossèn Cinto, però, atès que l'objecte de les cartes que presentem és l'ornitologia, direm que Verdaguer sempre va mostrar molt d'interès per les ciències naturals. La seva obra és plena de referències a plantes, ocells i altres animals i en general la utilització dels noms és acurada. Segurament devia informar-se bé sobre el tema abans d'escriure. Sens dubte, això ho veurem en les cartes que ens ocupen, però en podem posar un altre exemple: la comparació que fa del Canigó amb una magnòlia, tot detallant-ne les parts, al cant II de *Canigó*: «Lo Canigó és una magnòlia immensa / que en un rebrot del Pirineu se bada; / per abelles té fades que la volten, / per papallones los cisnes i les àligues. / Formen son càlzer escarides serres / que plateja l'hivern i l'estiu daura, / grandios veire on beu olors l'estrella, / los aires rellentor, los núvols aigua. / Les boscuries de pins són son barbisos, / los estanyols ses gotes de rosada, / i és son pistil aqueix palau aurífic, / somni d'aloja que del cel davalla». Alguns termes emprats en aquest poema van ser discutits per Pompeu

Fabra, Miquel de Garganta i Pius Font i Quer quan preparaven la part de botànica del Diccionari General de la Llengua Catalana (Riera & Vallès, 1991). A *L'Atlàntida* hi trobem també una gran profusió de lèxic referit als vegetals, que va ser estudiada per l'olotí Miquel de Garganta (1968). Maria Reina Bastardes (1996) ha tractat també algun aspecte del lèxic vegetal verdaguerià.

Estanislau Vayreda i Vila nasqué a Olot (Garrotxa) el 1848 i morí a la mateixa vila el 1901, malgrat haver viscut la major part de la seva vida a Lladó (Alt Empordà). Dos dels seus germans foren força coneguts en el món artísticoliterari de la Renaixença: Joaquim –pintor– i Marià –pintor i sobretot escriptor, autor, entre altres obres, de *La Pinyalada*–. Es llicencià en farmàcia a la Universitat de Barcelona el 1868. Fou farmacèutic militar en l'exèrcit carlí i aquesta és, de fet, l'única dedicació professional que va exercir, car fou un hisendat que es dedicà a tenir cura de les propietats familiars, la qual cosa li deixava molt de temps lliure per al conreu de la ciència. Publicà algun article de caire químicofarmacèutic i un remarcable catàleg dels ocells de

les comarques gironines (Vayreda, 1883), obra que, justament, donà lloc a dues de les quatre cartes de Verdaguer que fem públiques aquí. La seva contribució científica més rellevant, però, fou en el camp de la botànica. Herboritzà regularment en diverses comarques catalanes i confeccionà un herbari d'uns 40.000 plecs que es conserva a l'Institut Botànic de Barcelona; a més, un cert nombre de plecs de Vayreda es troba al Real Colegio Alfonso XII de San Lorenzo del Escorial, on ha estat estudiat per Carrasco *et al.* (1996). Bastí un jardí botànic a Lladó, on arribà a cultivar més de 350 espècies. Escriví diverses aportacions a la flora del país i fou un dels primers autors de la Renaixença a publicar alguns treballs científics en català, com un catàleg de la flora de Núria (Vayreda, 1882), primer llibre científic en la nostra llengua del període esmentat. Fou membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, de la Real Sociedad Española de Historia Natural, de la Societat Botànica Barcelonense, de la Sociedad Linneana Matritense, de la Société Helvétique pour l'Échange des Plantes i de l'Associació d'Excursions Catalana.

+

Barcelona, 6, octubre, 1883.
 Després de tres mesos d'ausència
 acabo d'arribar a Barcelona, ahont
 m'esperava la agradable sorpresa
 de son llibre d'auells de la
 provincia. Li n dono las gracias ab
 tot l'afecte de mon cor. Es una
 llista que tindrà de consultar
 molt y que m'ha de donar al-
 guna bona idea son auells parlan
 tant als poetes y als amants de
 la naturalesa!
 Gracias mil, repetesca, deu li pach.
 Seu de cor, en Jesus y Maria,
 Jacinto Verdaguier Pbre.
 ¿Está V. aliviad de son mala?



Estanislau Vayreda i Vila
(1848-1901).

Les seves vida i obra són prou conegudes entre els científics del ram, i en donen detalls els estudis d'Aulet (1907), Pla Cargol (1960), Garganta (1981), Vayreda (1981), Cañigual & Vallès (1981), Vallès (1982, 1984), Cañigual *et al.* (1985) i Staffeu & Cowan (1986).

LES CARTES

Les cartes que hem trobat adreçades per Jacint Verdaguier a Estanislau Vayreda són quatre d'escrites entre 1883 i 1889, i provenen de l'arxiu de Lluís Vayreda i Trullol, nét del receptor de la correspondència. Ultra les cartes, s'hi conserva una targeta de visita sense cap anotació manuscrita i amb el text imprès «Jacinto Verdaguier / Prebere». Transcrivim tot seguit, en ordre cronològic, les cartes.

«+ / Barcelona, 6, octubre, 1883. / Després de tres mesos d'ausència acabo d'arribar a

Barcelona, ahont m'esperava la agradable sorpresa de son llibre d'auells de la provincia. Li n dono las gracias ab tot l'afecte de mon cor. Es una llista que tindrà de consultar molt y que m'ha de donar alguna bona idea. Los auells parlan tant als poetes y als amants de la naturalesa! / Gracias mil, repetesca, deu li pach. / Seu de cor, en Jesus y Maria. / Jacinto Verdaguier Pbre. / ¿Está V. aliviad de sos mala?»

«+ / Barna 20 mars 1884. / Carissim amich y senyor: / Gracias mil per l'exemplar de la *Fauna Omitológica*, que acaba de regalarme, y puch dir de nou, puig ja m'havia V. fet present de la llista d'auells ab que acaba esta interesantissima obra. Per falla de temps no la he llegida tota encara, mes lo que n conech m'encanta y m'fa avergonyir de ma ignorancia en eix importantissim ram de la Historia Natural. / Los amants de la terra y de la poesia devem estame contents y joyosos, puig es gran lo tresor de observació que inclou y com á tal es una nova font de ideas sobre nostre pais tan mal estudiat fins ara. / Deu li aumente la salut y li conserve la vida molts anys á V. que la emplea tan profitosa-

ment per tots y en pencial pels poetes, pobras cigalas que s morrien de fam si la treballadora i bondadosa formiga no atesorás gra per ellas. / Agrait á son obsequi li n dono de nou ls grans mercés repetintme son inutil servidor y amich en Jesus. / Jacinto Verdaguier Pbre.»

«Jhs / Sor N. Estanislau Vayreda; / Mon bon amich y Sor: / Fora de casa, y en vigilies de viatge, rebí sa molt grata lletra y V. m dispensará lo no haverli respost fins assi. / Traduire ab molt gust lo escrit que V. m diu, ja que s aconsola de lo poch que valch, puig mes traduccions no han sigut molt afortunades. / La Verge del Mon á qui va dedicada la obra nos ajudara y per ella sian tots nostres treballs, nostres flors, nostra poesia y nostra vida. / Mane V. á aquest seu servidor y amich de cor en Jesus i Maria. / Jacinto Verdaguier Pbre. / 5 setembre 89. Barcelona»

«Jhs / S. N. Estanislau Vayreda. / Mon bon amich y Sor: / En resposta á la molt grata de V., que acaba de rebre dech dirli: / Que lo poch que jo he publicat sobre l Mont no te cap importancia y que no pot anar ab los treballs de voste y l S. Alsius, sino com apendix. Refondre en un los tres treballs es empresa superior al pobre poeta de Folgarolas á qui tampoch es facil escriure res de nou sobre aquella hermosa y estimada muntanya, puig no l he vista fa sis anys y ma memoria es petita y mon cap no respon al amor del meu cor. / L

+

Barça Le març 1894.

Caríssim amic i senyor,

Gràcies molt per l'exemplar de la *Fauna Ornitològica*, que acaba de regalarme, i puix dir de nou puix ja m'havia fet prometre de la llista d'aquells que i acaba esta interconstruïda. Per falta de temps no la he llegida tota encara, men la

que se' coneix m'encanta i m'ha sorpresos de una ignorància en est importantíssim ram de la Història Natural.

Son amant de la terra i de sa puella de un estímul constant i precís, puix es quasi lo tresor de observació que m'ha donat i con a tal es una nova font de idees sobre nostre país tan mal estudiat fins ara.

Deu li augmente la salut i se conserve la vida molta anys a ve. que la omple tan profusament per tot i en peccat dels pobles, notran d'alguns que

moriran de fet si la treballada y bondadosa familia no atencioni qua per ells.

Adiait a son obsequi li n dono de nou lo quasi menys repetintme son inutil servei y amic en Deu,

Jacinto Verdaguier May

edifici i han de fer vostres dos y la Verge ls inspirará lo com y de quina manera, y á mi assi m tenen á sa disposicio, mes no com á arquitecte, ni com á paleta, sino com á manobre. / Si á Deu plau, passare á Barcelona la 2ª quinzena d'aquest més y á totes hores per V. / Seu de cor, en lo de Jesus. / Jacinto Verdaguier Pbre. / 7 nov. 89ª

Les cartes mostren que entre Verdaguier i Vayreda existia amistat i confiança. Tant el to general de les cartes com, per exemple, el fet que el poeta preguntí al naturalista si la seva salut havia millorat fa creure que es devien tractar amb certa freqüència. En aquesta breu correspondència, hi trobem, a més de qüestions puntuals, dos temes particularment rellevants per a ambdós corresponents: la muntanya de la Mare de Déu del Mont i l'afecció per la natura.

Vayreda era profundament catòlic i viva a Lladó, molt a prop del Mont, de tal manera que devia estimar particularment la muntanya, tant per la proximitat geogràfica i per la riquesa florística que en va estudiar, com per l'advocació mariana sota la qual es troba. En l'obra que va redactar sobre la Mare de Déu del Mont, i que va ser publicada pòstumament

pel seu fill Pere, Vayreda (1920) la qualifica de «reina de les muntanyes de l'Empordà» i diu que la «compara el cèlebre poeta mossèn Verdaguier a un gran camell, sobre el qual gep estigués assegut el Santuari de la Verge». No cal dir que Verdaguier era —a les cartes que divulguem s'hi fa palès— molt devot de la Verge, i se sap que estimava particularment el santuari del Mont, on va sojornar algun temps (Prats & Carreres, 1984). Per això no ha d'estranyar que Vayreda demanés la col·laboració de Verdaguier per a una obra col·lectiva que preparava sobre la Mare de Déu del Mont, en la qual volia que hi hagués contribucions de caire ben divers.

La natura i la seva implicació en la cultura és un altre tema compartit per Verdaguier i Vayreda. El naturalista envià al literat primer una llista dels ocells de les terres gironines amb llurs noms populars i després el llibre que publicà sobre aquest tema (Vayreda, 1883) i que contenia aquesta llista. El literat ho agraeix molt, afirma que consulta sovint l'obra i diu que s'avergonyeix de la seva ignorància en el camp de les ciències naturals. Ignoràn-

cia que, de fet, no era pas tan gran, com ho testimoniava la profusió de termes del món vegetal i animal curiosament emprats per Verdaguier en la seva obra poètica. Sens dubte, el poeta de Folgueroles es documentava molt bé abans d'escriure. No només va consultar el treball ornitològic de Vayreda. Narcís Garolera, estudiós de l'obra verdaguieriana, ens fa avinent (comunicació personal que li agraim) que Verdaguier tenia un exemplar de la *Flora de la Vall de Núria* del mateix Vayreda (1882) ple d'anotacions, i que també havia fet servir la *Flora de Catalunya* d'Antoni Cebrià Costa (1864). Encara podem afegir que, a *L'Atlàntida*, Verdaguier hi esmenta un cuc monstruós legendari, el *minhocão*, i hi afegeix una nota sobre aquest animal i sobre el naturalista germanobrasiler Fritz Müller que havia escrit sobre aquest (Haberly, 1998). Educat tradicionalment i capellà com era, mossèn Cinto no podia pas ser darwinista i, tal com explica Haberly (1998), a *L'Atlàntida* s'hi troben reflectides les teories catastrofistes i difusionistes que postularen els científics antievolucionistes. Vayreda també era absoluta-

ment creacionista (Vallès, 1984), però no pas per això deixà de descriure espècies noves per a la ciència; de fet, és ben probable que alguna traducció com la que, segons es dedueix d'una de les cartes, havia demanat a Verdaguer fos la de la descripció d'algun tàxon nou, que calia fer en llatí.

PROP DELS CENTENARIS DE DUES FIGURES DE LA NOSTRA CULTURA

Els nostres dos autors van viure de manera pràcticament exacta a la mateixa època: Verdaguer nasqué tres anys abans i morí un any més tard que Vayreda. Van tenir una educació tradicional i cristiana similar. Van ser amics i van compartir idees. Van intercanviar informació del camp de treball de cadascun d'ells dos, tot

consultant-se i citant-se recíprocament. Van coincidir en l'amor pel seu país, Catalunya, el qual van servir, l'un en el camp de les lletres i l'altre en el de les ciències naturals. Malgrat treballar en àmbits tan diversos, ambdós van tenir un concepte holístic de cultura i d'allò que havia de ser la contribució al coneixement del país. No van pas teoritzar sobre aquest tema, però la seva actitud és clara en la seva obra i fins i tot apareix en les cartes que hem transcrit. Verdaguer consultà i cità diversos científics, i féu esment de la importància de llur obra per a l'estudi de la nostra terra. Vayreda cità el poeta i fins copià una estrofa d'una cançó popular en descriure el territori la flora del qual estudià, els noms populars de la qual no s'oblidà pas de recollir (Vayreda,

1920). Avui aquesta manera de fer és més rara. Ens hem especialitzat —la qual cosa sovint vol dir tancat-massa, i ens costa de superar les barreres que separen els diferents camps del saber.

Poc després dels centenaris de la mort d'Estanislau Vayreda (2001) i de Jacint Verdaguer (2002), hem volgut retre a aquestes dues personalitats de la nostra cultura el petit homenatge de parlar d'ells, tot donant a conèixer alguna de les coses que van fer i dir. Així els mostrem el reconeixement per la seva obra, amb l'esperança que durant aquest tercer mil·lenni podrem recuperar l'esperit enciclopèdic que ells van tenir.

Joan Vallès Xirau

és professor de botànica de la UB.

BIBLIOGRAFIA

- AULET, E. «D. Estanislau Vayreda», p. 319-320, a *Linneo en España*. Saragossa, Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, 1907.
- BASTARDES, M. R. «Lliróia, un mot verdaguerià», a *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, núm. 32, 1996. Barcelona p. 217-227.
- CANIGUER, S. & VALLES, J. (ed.) *La Ciència a la Renaixença catalana. Commemoració del vuitantè aniversari de la mort d'Estanislau Vayreda i Vila (1848-1901)*. Ed. Empordanesa, Figueres, 1981.
- CANIGUER, S., FABREGAS, N., POCH, J.M. & VALLES, J. *Homes de ciència empordanesos. Materials per a un diccionari històric de la ciència a l'Empordà*. C. Vallès ed.-Ed. Art-3, Figueres, 1985.
- CARRASCO, M.A., MARTÍN-BLANCO, C.J., GARCIA, A. & PEREA, D. «Plantas de D. Estanislau Vayreda en el Real Colegio Alfonso XII de San Lorenzo del Escorial (Madrid)», a *Anales del Jardín Botánico de Madrid*, núm. 54, 1996. Madrid p. 589-594.
- COSTA, A. C. *Introducción a la flora de Cataluña y catálogo razonado de las plantas observadas en esta región*. Imprenta del Diario de Barcelona, Barcelona, 1864.
- GARGANTA, M. de. «Les plantes en L'Atlàntida de Verdaguer», a *Estudis Romànics*, núm. 13, 1968. Barcelona p. 193-207.
- GARGANTA, M. de. «Estanislau Vayreda, farmacèutic y botànic», a Folch, R. (ed.) *Medicamento, historia y sociedad*, p. 187-199. Ed. Universidad Complutense, Madrid, 1981.
- HABERLY, D.T. «Verdaguer and the minhocão», a *Catalan Review*, núm. 12(1), 1998. Barcelona, p. 73-80.
- PLA CARGOL, J. *Biografias de gerundenses (Gerona y sus comarcas)*. 2a ed. Dalmau Pla Editor. Girona i Madrid, 1960.
- PRATS, M. & CARRERES, J. (ed.) *Verdaguer a la Mare de Déu del Mont*. Edicions del Pèl, Salt, 1984.
- RIERA, C. & VALLES J. (ed.). *Pompeu Fabra, Pius Font i Quer i Miquel de Garganta. Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1991.
- SNOW, C.P. *Les dues cultures i la revolució científica*. Edicions 62, Barcelona, 1965.
- STAPLEU, F.A. & COWAN, R.S. *Taxonomic literature. A selective guide to botanical publications and collections with dates, commentaries and types*. Vol. VI: Sü-Vuy. 2a ed. Bohn, Schelma & Holkema. Boston, 1986.
- VALLES, J. «Aproximació a la vida i l'obra d'Estanislau Vayreda i Vila». *Circular Farmacèutica*, núm. 275, 1982. Barcelona p. 201-210.
- VALLES, J. «Estanislau Vayreda i Vila (1848-1901) y su posición frente al darwinismo», a Hormigón, M. (ed.) *Actas II Congreso de la Sociedad Española de Historia de las Ciencias*, vol. 1, p. 539-547. Saragossa, 1984.
- VAYREDA, E. *Catàlech de la flora de la Vall de Núrria*. Associació d'Excursions Catalana, Barcelona, 1882.
- VAYREDA, E. *Fauna ornitológica de la provincia de Gerona, o sea breve descripción de las aves sedentarias en la misma y de las de paso accidental o periódico, sus costumbres y su aclimatación bajo el punto de vista de utilidad o perjuicio para el hambre y la agricultura en general*. Girona, 1883.
- VAYREDA, E. «Catàleg de la Flórla de la Mare de Déu del Mont» a *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*, núm. 1919-1920, 1920. Barcelona p. 359-442.
- VAYREDA, M. «Estanislau Vayreda i Vila», a *Revista de Girona*, núm. 96, 1981. Girona p. 227-232.